

УДК 811.111'373.23

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Шарапановська Ю.В.

Міжнародний гуманітарний університет

У статті встановлено зміст поняття «політичний дискурс». Проаналізовано сучасні підходи до розуміння суті політичного дискурсу як явища суспільного життя. Узагальнено його основні ознаки та особливості. Виокремлено функції політичного дискурсу, зокрема функцію політичної пропаганди.

Ключові слова: політичний дискурс, мова політики, політична комунікація, аналіз, функції.

Постановка проблеми. Постійні зміни у політичному житті країни привертають особливу увагу до цієї області соціальних комунікацій. Політичний дискурс є відображенням суспільно-політичного життя країни, містить елементи її культури, національні та культурні цінності.

Аналіз політичного дискурсу дозволить виділити основні підходи у його трактуванні, визначити його універсальні й національно-специфічні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політичний дискурс став предметом особливої уваги зарубіжних лінгвістів Т.А. ван Дейка, Р. Барта, М. Фуко, Ю. Хабермаса, а також вітчизняних авторів: М.В. Ільїна, Є.І. Шейгала, О.М. Баранова, Г.Г. Почепцова, Г.А. Орлова та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зростаюче значення питань когнітивної лінгвістики та дискурсознавства, яке забезпечує висвітлення різноманітних аспектів усної та текстової комунікації, а також спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення різних типів дискурсу обумовлюють актуальність різностороннього висвітлення питань політичного дискурсу, одним із яких є визначення єдиного термінологічного апарату.

Мета статті – окреслення поняття «політичний дискурс» як об'єкт лінгвістичного дослідження, аналіз існуючих дослідницьких підходів до його трактування.

Виклад основного матеріалу. Аналіз політичного дискурсу доцільно розпочинати з проблеми

номінації, адже у вітчизняній лінгвістиці зустрічаються поняття «політичний дискурс» (дискурс політиків-професіоналів) та «політологічний дискурс» (дискурс науковців-політологів).

Поширені тлумачення суті політичного дискурсу базуються на теоретичних засадах центрального поняття «дискурс», зокрема: політичний дискурс – це комплекс мовленнєвих структур у певному лінгвістичному контексті – контексті політичної діяльності, політичних поглядів і переконань разом з її негативними проявами (наприклад, ухилянням від політичної діяльності, відсутністю політичних переконань та ін.) [11, с. 20]; політичний дискурс – це будь-які мовленнєві утворення, суб'єкт, адресат або зміст яких корелює зі сферою політики [14, с. 23]; політичний дискурс – це також сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичної комунікації або формують її конкретну тематику [4, с. 246].

Політичний дискурс може бути визначений як сукупність усіх мовленнєвих актів у політичних дискусіях, а також правил публічної політики, які оформилися відповідно до існуючих традицій і отримали перевірку досвідом [4, с. 6].

Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті рр. ХХ ст., які здійснили аналіз лінгвістичного контексту суспільної думки. Зокрема у В.І. Герасимова та М.В. Ільїна простежується еволюція в інтерпретації даного поняття, спочатку, як «роз-

мова», «бесіда», а згодом – «пояснення», «аргумент» та «логічне міркування» [20, с. 62].

Як стверджує Л.П. Нагорна, дискурс у сучасній його інтерпретації є явищем дійсності зі знаковою природою та певною структурованістю [8, с. 33].

Основними положеннями теорії дискурсу німецького лінгвіста Т. А. ван Дейка є дискурс як комунікативне явище, складовою якого є ще й соціальний контекст, тобто надання інформації про учасників комунікації та процеси сприйняття повідомлень [4, с. 62]. Це висвітлюється у його працях «Society and discourse. How context controls text and talk» («Суспільство й дискурс. Як контекст контролює текст і розмову»), «Discourse and Context. A Sociocognitive Approach» («Дискурс і контекст. Соціокогнітивний підхід»), «Discourse and power» («Дискурс і влада»), «Discourse Studies» («Вчення дискурсу»), «Racism and discourse in Spain and Latin America» («Расизм і дискурс в Іспанії та Латинській Америці»), «Analisis Del Discurso Social y Politico» («Аналіз соціального дискурсу в політиці»).

Г. Кук характеризує дискурс як «єдність і взаємодію тексту й контексту» [8, с. 33].

У Е. Бенвеніста, науковця у сфері порівняльно-історичного мовознавства, структуру розмовного дискурсу формує ряд етапів (вступ у мовний контакт, введення теми розмови та її ратифікація, зміна ролей і теми в процесі комунікативного акту, закінчення комунікативного акту), кожен з яких зумовлено комплексом зовнішніх і внутрішніх чинників [4].

У М. Фуко дискурс – це й те, що створено з сукупності знаків, і сукупність актів формулювання, і ряд словосполучень та суджень. Автор вводить поняття «дискурсивні практики», що, є «сукупністю анонімних історичних правил, які встановлюють умови виконання функцій висловлювання в конкретну епоху і для конкретного соціального, лінгвістичного, економічного чи географічного простору» [4]. Фуко досліджує співвідношення мовного шару культури з власне соціальним, використовуючи новий понятійний апарат – що складається з висловлювань «дискурсивні практики», які, у свою чергу, утворюють «дискурсивні формації» [4].

Дискурс переважно трактують як особливий вид комунікації, що відбувається між тим, хто говорить і слухає в певному часовому, просторовому й іншому контексті. Ця комунікативна дія може бути мовною, письмовою, мати вербальні і невербальні складові» [12]. В аналізі соціальних і політичних явищ дискурс буде визначати не соціальний діалог, що відбувається між індивідами, групами, а також між самими соціальними інститутами, задіяними в цьому діалозі. Згідно з таким підходом політичний дискурс це дискурс політиків, який формується в контексті функціонування політичних інститутів (засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд партії) і відповідно є політичним.

У цьому випадку можна виділити різні аспекти дискурсу:

- семіотичний, що включає в себе як «знакові системи» (мова, жести, образи, символічні системи), так і форми знання, що відповідають певному часовому і соціокультурному контексту;

- діяльнісний, що являє собою різні соціальні дії, спрямовані на підтримку існуючих знакових систем і на створення нових смислів;

- матеріальний, що являє собою «навколишнє середовище» соціальної взаємодії: час, місце, умови;

- політичний, що формує і відтворює владні відносини в суспільстві. Виділення цього аспекту як самостійного впливає з розуміння політики як особливої сфери соціального життя, пов'язаної з феноменом влади, що пронизує всі сфери і рівні соціальної взаємодії;

- соціокультурний, що являє собою взаємодію персонального, соціального і культурного знання, цінностей, ідентичностей, що включає в себе знання про «знакові системи», соціальні та політичні дії, матеріальний світ.

Однією з переваг даного підходу є виділення політичного аспекту дискурсу, що акцентує увагу на формуванні, прояві й відтворенні владних відносин у суспільстві.

Науковці львівської лінгвістичної школи під політичним дискурсом розуміють зв'язний (усний чи письмовий) текст, виражений за допомогою вербальних та невербальних засобів вираження, зумовлених ситуацією політичного спілкування у сукупності з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами [9, с. 158].

Наприклад, М. Едельман стверджує, що «політична мова і є політична реальність.., мова є інтегральним елементом політичної сцени – не просто інструментом для опису подій, але й частиною подій, яка здійснює сильний вплив на формування їх значення, сприяючи оформленню політичних ролей, що визнають і політичні діячі, і суспільство в цілому» [3].

Тому жоден політичний режим не може існувати без комунікації. Специфіка політики, на відміну від інших сфер людської діяльності, полягає переважно в її дискурсивному характері: більшість політичних дій є речовими діями за своєю природою [14, с. 18]. І тому не випадково ряд вчених розглядають політичну діяльність як мовленнєву.

На думку О. Шейгал, «мова політики», «політична комунікація», «політичний дискурс» – терміни, які є взаємопов'язані. Дослідниця ототожнює терміни «політичний дискурс» та «політична комунікація», а мову політики розглядає як структуровану сукупність знаків, які утворюють семіотичний простір політичного дискурсу [14].

У межах лінгвістичних досліджень О. Шейгал виділяє три підходи до вивчення політичного дискурсу:

1) дескриптивний підхід зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів; розглядаються мовна поведінка політиків, мовленнєві засоби, риторичні прийоми та маніпулятивні стратегії;

2) критичний підхід, спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі; мовлення розглядається як засіб влади та соціального контролю;

3) когнітивний підхід дає можливість перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації [14, с. 9].

О. Шейгал доводить, що основною функцією політичного дискурсу, є інструментальна –

боротьба за владу, володіння нею та її збереження. Ця функція проявляється в прагненні до дій та їхніх здійснень у формі лозунгів, закликів, звернень, створюючи відповідний емоційний настрій (надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть). Мовленнєві акти також стимулюють відповідні дії, наприклад, погрожуючи застосуванням сили, можна припинити страйк. Найважливішими стимулами політичної діяльності виступають такі мовленнєві акти, як вираження підтримки та довіри.

Д. Грейбер у своїй праці виокремлює такі функції політичного дискурсу:

1) поширення інформації (information dissemination) по відношенню до народу;

2) визначення порядку денного (agenda setting) – контроль за поширенням інформації;

3) проекція в майбутнє та минуле, що полягає у прогнозуванні політики на майбутнє, аналізуючи позитивний чи негативний досвід минулого [14, с. 35].

Однією з найважливіших функцій політичного дискурсу, яка виокремлює його із загального мовного контексту, вважається функція переконання. На думку П.Б. Паршина, «будь-який текст впливає на свідомість адресата з семіотичної точки зору. Але для політичного тексту мовленнєвий вплив є основною метою комунікації, на досягнення якої орієнтується вибір лінгвістичних засобів» [11]. Принципова відмінність політичної мови від повсякденної полягає не у використанні певних формальних засобів, а в такій зміні співвідношення між знаком (словом) і значенням, при якому звичні одиниці мови отримують незвичну інтерпретацію, а добре відомі ситуації включаються до несподіваних смислових контекстів. Ця специфіка політичного дискурсу як системи багато в чому пояснює і специфіку політичного тексту, з якого може бути прочитаний певний неекспліцитний смисл, який не зводиться до буквального, а іноді прямо протилежний йому. Більше того, деякі вчені вважають, що цей неекспліцитний смисл і є «істинним» смислом політичного тексту [11]. Орієнтуючись на такий метод, легше зрозуміти цінність політичного тексту в цілому, а не думок, висновків чи ідей, які можуть виникнути з нього (тексту). Це ще досить нова наукова теорія, навколо якої робиться спроба побудови кола

питань та напрямів з урахуванням загальних наукових тенденцій. Саме такий підхід допомагає розглянути політичний дискурс у цілому та політичний текст зокрема під новим кутом та слугує підґрунтям для проведення майбутніх досліджень.

Таким чином, є функція політичної пропаганди, переконання та впливу. Дискурс, це – суттєва складова соціокультурної взаємодії, характерними рисами якої є інтереси, цілі, стилі і формування такої суспільної думки, що потрібна для автора дискурсу.

Інтерес до вивчення політичного дискурсу виявляють представники різних професій і різних наукових дисциплін – журналісти, політологи, філософи, соціологи, фахівці в галузі теорії комунікацій, а також лінгвісти.

Одним із перших журналістів, що звернули увагу на комунікаційну діяльність в її функції опосередкування політичної реальності, був, безумовно, А.Ф. Бентлі, який вважав аналіз мовної діяльності найважливішою умовою дослідження політики і суспільної думки. Він ніколи не залишав поза увагою ключовий зв'язок між комунікацією і політикою, а також між комунікацією й соціальною діяльністю.

Однією з широко представлених в аналізі політичного дискурсу гіпотез є гіпотеза про вплив мови на політичне мислення. Її можна віднести до найбільш цікавих варіантів гіпотези Сепіра-Уорфа. Дійсно, людське мислення здійснюється на основі систем мовної комунікації, ці системи допомагають конституювати як їх концептуальні світи, так і структури влади чи соціальні світи, з ними пов'язані.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На основі дослідження праць сучасних вітчизняних і зарубіжних науковців, відстежуються особливості трактування терміну «політичний дискурс», що базуються на теоретичних засадах основного поняття «дискурс». Наводиться класифікація ключових функцій політичного дискурсу, окреслено загальні підходи у його тлумаченні, щодозволить розглянути політичний дискурс у цілому під новим кутом та послужить підґрунтям для проведення майбутніх досліджень. Безперечно, чимало питань з цієї проблематики порушено і досліджено, однак залишається ще велике поле для діяльності.

Список літератури:

1. Алтунян А. Г. Анализ политических текстов. Курс лекций: Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлениям и спец. «Политология», «Журналистика», «Связи с общественностью», «Юриспруденция». – М.: Логос, 2006. – 383 с.
2. Арутюнова Н.Д. Пропозиція та її зміст: Логіко-семантичні проблеми / Н.Д. Арутюнова. – Москва: Наука, 1976. – 383 с.
3. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лінгва. енциклоп. словник. – Москва: Рад. енциклопедії, 1990. – С. 136-137.
4. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику / МГУ им. М.В. Ломоносова. Филос. фак. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 358 с.
5. Ван Дейк Т. А. (1998). К определению дискурса. [WWW-документ] URL <http://www.nsu.ru/psych/internet/bits/vandijk2.html>
6. Герасимов В. И., Ильин М. В. Политический дискурс-анализ / Политический дискурс: история и современные исследования. – Сборник научных трудов. – М., 2002. – 184 с. – (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, № 3. Серия: «Политология»), 61-71 с.
7. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / Политический дискурс: история и современные исследования // Сборник научных трудов. – М., 2002. – 184 с. – (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, № 3. Серия: «Политология»), 20-32 с.

8. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: монографія / Одес. нац. ун-т ім.І. І. Мечникова. – Одеса: Чорномор'я, 2007. – С. 150–155.
9. Кривий А. Дискурсний аналіз і сучасне мовознавство // Дискурс іноземномовної комунікації (колективна монографія). – Львів: Видавництво Львівського Національного університету імені Івана Франка, 2001. – С. 158–162.
10. Нагорна Л. Б. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К.: Світогляд, 2005. – 316 с.
11. Опарина Е. О. Метафора в політичному дискурсе / Политический дискурс: история и современные исследования // Сборник научных. – М., 2002. – 184 с. – (Политическая наука / РАН. Институт научной информации по общественным наукам; 2002, №3. Серия: «Политология»). – 20–32 с.
12. Петренко В. В. Політична мова як засіб маніпулятивного впливу: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 17 с.
13. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. – П.: Довкілля-К, 2010. – 844с. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
14. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. – М.: Гнозис, 2004. – 326 с.
15. Jensen J.V. Argumentation: Reasoning in Communication. – New York: Van Nostrand, 1981. – 311 p.
16. Martel M. Political campaign debates. – New-York. London: Longman, 1983. – 62–67 p.
17. Oukhvanova I.F. Cause-Genetic theory of text content / I.F. Oukhvanova // XVI-th International Congress of Linguists, Paris, July 20–25, 1997. Abstracts. – Paris: LACAN, 1997.
18. Thompson W.N. Modern argumentation and debate: principle and practices. – New York: Harper and Row, 1971. – 255 p.
19. Van Dijk T.A. On the Analysis of Parliamentary Debates on Immigration. Working paper for the Project Racism at the Top / T.A. Van Dijk. – Second draft [Electronic resource]. July, 1998 – Mode of access: <http://www.discourse-in-society.org/categor2.htm>

Шарапановская Ю.В.

Международный гуманитарный университет

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Аннотация

В статье установлено содержание понятия «политический дискурс». Проанализированы современные подходы к пониманию сути политического дискурса как явления общественной жизни. Обобщено его основные признаки и особенности. Выделены функции политического дискурса, в частности функцию политической пропаганды.

Ключевые слова: политический дискурс, речь политики, политическая коммуникация, анализ, функции.

Sharapanovska Y.V.

International Humanitarian University

THEORETICAL BASICS OF POLITICAL DISCOURSE ANALYSIS

Summary

The article indicates the meaning of «political discourse» concept, analyzes current approaches to the understanding of «political discourse» essence, as the event of social life. Also this article consolidates the main elements and features and distinguishes the functions of political discourse, particularly the function of political propaganda.

Keywords: political discourse, policy speech, political communication, analysis, functions.